

Mladi i društvena integracija REA u Crnoj Gori



Mart 2010.



FONDACIJA INSTITUT ZA OTVORENO DRUŠTVO
Predstavništvo Crna Gora

Istraživanje obavljeno za potrebe pripreme publikacije i izrada i štampa publikacije „Mladi i društvena integracija REA u Crnoj Gori” finansirana je iz sredstava Fonda za otvoreno društvo u Crnoj Gori, FOSI ROM



Izdavač: Koalicija ROMSKI KRUG

Za izdavača: Veselj Beganaj

Istraživanje: Forum MNE

Obrada podataka: Nedjeljka Sindik

SADRŽAJ

I	KRATAK SADRŽAJ	4
II	UVOD	4
III	OPŠTE INFORMACIJE	4
IV	IDENTITETSKA PITANJA	6
V	UKLJUČENOST	8
VI	AKTIVIZAM	8
VII	OBRAZOVANJE	10
VII	DISKRIMINACIJA	11
VIII	SLOBODNO VRIJEME	15
IX	ZAKLJUČAK	15
X	PREPORUKE	18
XI	BIBLIOGRAFIJA	19
XII	UPITNIK	20

I KRATAK SADRŽAJ

Publikacija “ Mladi i društvena integracija REA u Crnoj Gori” rezultat je šestomjesečnog projekta Koalicije Romski krug i Foruma MNE koji je istraživao uključenost mlade REA populacije u društvene tokove. Pitanja su se odnosila na stavove pojedinaca, zajednice kojoj pripadaju i šire zajednice u kojoj žive. Rezultati su pokazali da najveći broj ispitanika živa u getoiziranim i/ili polu - getoiziranim naseljima, da nisu u dovoljnoj mjeri uključeni u društvenu zajednicu i da se pokazuju znaci pomaka unatrag u getoizaciju u odnosu na očekivani progres imajući u vidu politike i strategije usvojene u oblasti zaštite parava REA populacije u posljednjih pet godina.

II UVOD

2.1 Aktivnosti

U periodu od novembra 2009 do marta 2010 godine sprovedeno je niz aktivnosti vezanih za prikupljanje informacija o društvenoj integraciji mladih REA populacije u Crnoj Gori. U toku implementacije projekta održano je 10 radionica i 10 fokus grupa u Podgorici, Nikšiću, Rožajama, Herceg Novom i Ulcinju. U ovom procesu učestvovalo je 107 mladih predstavnika REA populacije, starosti između 14 i 30 godina od čega 56 mladića i 51 djevojka.

2.2 Metodologija

Metode korištene za pripremu ove publikacije uključuju fokus grupe i radionice sa mladim pripadnicima REA populacije i konsultacije sa organizacijama koje se bave njihovim pravima.. Tokom pripreme publikacije korišteni su dokumenti i izvještaji drugih organizacija i institucija u dijelu informacija koje pružaju o REA populaciji.

III OPŠTE INFORMACIJE

3.1 Siromaštvo

Crnogorski zavod za statistiku - (Monstat), u saradnji sa Nacionalnim savjetom Roma i Koalicijom Romski krug, sproveo je jedan vid probnog popisa populacije REA u 2008. Istraživanje je pokazalo da trenutno u Crnoj Gori živi 11.001 pripadnika populacije REA, uključujući domicilna i raseljena lica sa Kosova. Svrha ovoga istraživanja je bila izrada baze podataka romske populacije koja je predviđena Strategijom za poboljšanje

položaja REA populacije u Crnoj Gori za period 2008-2012. godine U Nacionalnom izvještaju o razvoju po mjeri čovjeka podaci govore da : “Populacija Roma, Aškalija i Egipćana (REA) živi u ekstremnom siromaštvu. Ova grupa je daleko

najsiromašnija od ostalih društveno ugroženih grupa. REA je i društveno isključena i marginalizovana grupa i ne postoji definisana, jaka mreža socijalne zaštite koja bi ih štitila. Rezultati istraživanja za 2008. godinu pokazali su da su REA kao grupa i dalje više izloženi siromaštvu i isključenosti nego bilo koja druga socijalno ugrožena grupa koja je bila obuhvaćena ovim istraživanjem. Stopa siromaštva populacije REA je 36%, a 14% domaćinstava REA su društveno isključena. REA, takođe, osjećaju veliku tenziju između bogatih i siromašnih (i među samom REA populacijom) u Crnoj Gori.¹

3.2 Mediji i javnost

REA populacija u Crnoj Gori je u dijelu istraživanja stavova uvijek u dijelu one populacije prema kojoj postoje izražene predrasude i stereotipi. CEDEM-ovo istraživanje o etničkoj distance iz 2007 pokazalo je da je gotovo jednako velika etnička distance prema ovoj populaciji većinskog naroda kao i svih manjinskih naroda u odnosu na ovu populaciju što nije slučaj sa drugim etničkim manjinama u Crnoj Gori. ²

U medijima u Crnoj Gori, kako štampanim, tako i elektronskim, prisutne su predrasude i stereotipi vezani za REA populaciju. Smještanje ove populacije generalno u one koji su: neobrazovani, slabo ili nikako sposobni da se brinu o sebi, oni kojima je potrebna pomoć i kojima je prirodno da žive u getu, ne samo da ne doprinesu njihovoj afirmaciji u društvu nego produbljuje jaz između ove populacije i ostalih, pa čak i unutar same populacije.

Ono što je zajednički imenitelj svih elektronskih medija, kako državnog tako i privatnih, je „orijentacija prema lošim vijestima i problemima“, što je s aspekta poboljšanja položaja ove populacije opravdano, ali nedostaje afirmacija o iskustvima i napretku koji bi mogli narušiti ovaj stereotipni pristup o REA populaciji kao: “nesretnim, siromašnim, neukim, nečistim i nezainteresovanim za vlastiti razvoj.“

Slike kojima se prikazuju djeca oskudno odjevena i obuvena, na hladnoći i kiši sugerišući da REA populacija u Crnoj Gori u uslovima ekstremnog siromaštva, koje prepoznajemo. u svim medijima, postale su obrazac predrasude o zajednici kojoj se “ne može pomoći“ i koja se „ne može pomoći sa dna društvene ljestvice“. Na tim fotografijama su djeca, osuđena da prije

¹ Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka, 2009, ISSP

² CEDEM, *Etnička distanca 2007*, www.cedem.co.me

nego što nauče da čitaju i pišu bivaju upotrijebljena u svrhu širenja predrasuda o narodu kome pripadaju, dok nedostatak profesionalne svijesti i savjesti u crnogorskom novinarstvu ne dozvoljava da se zloupotreba djece spriječi.³

IV IDENTITETSKA PITANJA

4.1 Pripadnost grupi

Svi ispitanici/ce koji su učestvovali u projektu osjećaju snažnu pripadnost svojoj grupi. U većini slučajeva distanca u odnosu na interes za komunikaciju, druženje, saradnju je veća između Roma i pripadnika bilo koje druge populacije osim Egipćana. Veliki broj mladih se izjasnio da ne želi da se druži sa pripadnicima druge grupe Egipćani sa Romima i obrnuto, kao ni da uspostavljaju veze ili brakove sa pripadnicima ove grupe. Generalno najveći broj ispitanika/ca se izjasnio da su zainteresovani/e da nađu partnera/ku u okviru vlastite grupe. Neravnopravnost se ponekad ogleda u predrasudama ljudi, ali većina grupe smatra da su Romi sami krivi za svoju takvu reputaciju. Interesantna je izjava jedne djevojke: „Dok nisam pošla u školu, ja nisam znala da sam Romkinja. Mislila sam da sam Crnogorka“, koja zapravo govori o tome da svijest o pripadnosti kod nje nije izgrađena u porodici nego na osnovu prepoznavanja od strane drugih.

4.2 Porodični odnosi

Svoje konzervativne stavove o odnosima u braku i porodici pripadnici/e mlade REA populacije objašnjavaju nastavljanjem tradicije i očuvanjem običaja grupe kojoj pripadaju.

Ono što su mlade Romkinje predstavile kao najupečatljiviji dio identiteta jeste porodica i njihova uloga kćerke, sestre, majke, supruge. Jako su ponosne na svoje familije i porijeklo i svo svoje slobodno vrijeme provode ulažući napore da doprinesu kući. Kažu da vole kućne poslove i da od malena imaju priliku da ih vježbaju. Vaspitane su u maniru da se stariji poštuju i da muškarac ima posebno mjesto u porodici.

Sve one dijele stav da od starijih i njihovih razmišljanja zavisi i opredjeljenje mladih i da, dok se u tom smislu nešto ne promjeni, mladi nisu u poziciji da nešto mijenjaju, tj. narušavati generacijama prenošene običaje. Zabrane izlazaka djevojčicama i mladim ženama, neodobravanje napuštanja uskog kruga susjedstva, nedovoljna stimulacija za nastavak školovanja, samo su neki od razloga trenutnog pasivnog položaja žene u Podgorici u društvima gdje je većinska REA populacija

³ Nedjeljka Sindik, 2009 *Predrasude i stereotipi u izvještavanju o REA populaciji u crnogorskim medijima*

Rane udaje djevojaka su takođe jedan od razloga nezainteresovanosti mladih da se uključe u neke druge društvene tokove, da se zaposle ili imaju hobi. Udajom djevojke često pristaju na život sa skoro nepoznatim momkom. Nerijetke su i situacije kad djevojke bježe iz svojih primarnih porodica, kako kažu „ bez odobrenja roditelja,“ da bi započele život sa partnerom.

„*Kad porastem želim da budem gospođa. Šta bih drugo.*“- kaže jedna od učesnica. Jedan broj djevojaka je jasno izrazilo svoj stav da ne žele da idu u školu. Smatraju da je dovoljno to što znaju da čitaju i pišu i jedino čemu teže je udaja i briga o porodici i domaćinstvu. Jedina tema vezana za brak i porodicu ali i za običaje i tradiciju, gdje su se djevojke makar verbalno usprotivile tradiciji je po pitanju dogovorene svadbe i običaju da muškarac ima pravo na 4 žene. One kažu da ne bi htjele da se to njima desi, ali isto tako i da ništa ne mogu promijeniti ukoliko njihovi roditelji tako odluče.

4.3 Pripadnost mjestu / zajednici

Većina pripadnika REA populacije živi u naseljima ili kvartovima, u gradovima u kojima je istraživanje obavljeno, gdje većinu populacije čine pripadnici njihovog naroda. Na taj način djeca odrastaju u manje ili više zaštićena vlastitim kulturnim i društvenim modelom do momenta odlaska u školu. Umjesto da svoju različitost vide već u ranom djetinjstvu i da ona bude prirodno prihvaćena od drugih i njih samih, pripadnici mlade REA populacije se sa svojim identitetom suočavaju tek u dodiru sa drugima. Otuda i sigurnost u odgovorima da se osjećaju sigurno i uključeno tamo gdje žive jer ta sredina i jeste mjesto gdje je njihov društveni i kulturni obrazac dominantan. Ipak, sa druge strane posmatrano, življenje u nekoj vrsti geta u kakvim žive pripadnici REA populacije otvara druga pitanja, o modelima ponašanja u getu, načinu komunikacije i odnosima. Nažalost obilježja ovog ponašanja u spomenutoj populaciji ima više nego što se na prvi pogled može primjetiti. Ova naselja najšješće imaju svoje autoritarne lidere. O vrlo važnim stvarima za porodicu i pojedince, osobito u konfliktnim situacijama, odlučuje zajednica u ime pojedinca (institut vijeća staraca), pripadnici zajednice razvijaju iste predrasude o sebi koje i drugi imaju o njima, a takođe imaju osjećaj pripadnosti zajednici kao formi zaštitničkog tijela.

V UKLJUČENOST

Mišljenje oko ravnopravnog položaja mladih Roma u zajednici je podjeljeno. Jedan broj ipitanika je smatralo da je položaj pripadnika REA populacije u potpunosti neravnopravan, dok su drugi učesnici fokus grupa smatrali da su u potpunosti ravnopravni članovi društva u kome žive.

Naveli su da :“ *Ono što je važno jeste potreba da čovjek prvo sam drži do sebe i ne dozvoli sebi slabost i manju vrijednost i onda će ga i drugi poštovati.* Oni čiji je odgovor bio da se osjećaju uključenima su to obrazložili time što se osjećaju prihvaćeno gdje god da se nalaze u svojoj zemlji.

Neravnopravnost se ogleda u stavovima države po pitanju prioriternih problema i rješenja kad je REA populacija u pitanju, složila se većina. Negativni odgovori su obrazloženi odgovorom da se ne osjećaju u potpunosti prihvaćeno gdje god se nalaze u svojoj zemlji osim u grupi kojoj pripadaju. Oni koji su negativno odgovorili opisali su situacije u kojima su bili provocirani, vrijeđani verbalno a i fizički dolazili u obračun sa pripadnicima neromske nacionalnosti. Negativni primjeri međuljudskih odnosa navedeni su u kontekstu sukoba, neverbalnih i verbalnih, kulturoloških i već uobičajenih među Romima i Egipćanima u Nikšiću. Gotovo sve prisutne djevojke iz Nikšića bile očevici izražavanja etničke netrpeljivosti, svakodnevno.

VI AKTIVIZAM

Aktivizam u svom najopštijem smislu nije pojam koji je bio dovoljno jasan učesnicima fokus grupa. Učešće u aktivnostima u zajednici ili organizaciji, volonterski rad i slično povezivali su sa slobodnim vremenom, hobijima i aktivnostima koje ne pripadaju aktivizmu.

6.1 Aktivizam kod žena

Fokus grupe u koje su odgovarale na pitanja činile su mlade žene. Njihova obrazovna struktura je bila razičita kao i brašni status što je u značajnoj mjeri određivalo njihove stavove. Osim nekoliko aktivistkinja ispitanice su uglavnom bile prilično pasivne, i mlade djevojke sem izlazaka u grad nemaju previše interakcije sa drugima u nekim organizovanim aktivnostima ili udate žene koje već tradicionalno preuzimaju brigu o kući i porodici što im oduzima vrijeme za druge aktivnosti.

Što se tiče populacije ispitanica većina njih su blagonaklono gledale na rad pojedinih romskih organizacija, al one lično nisu pretjerano učestvovala, osim kad bi bile pozvane da se uključe u rad nekih od radionica i seminara. One većinom (najčešće najmlađe učesnice) smatraju da u zajednici

malo toga treba promjeniti i da su zadovoljne. Nakon podstreka od strane starijih članica grupe razgovaralo se o idejama za inicijative u zajednici: radu na promjeni načina komunikacije među ljudima, uvođenju vode u udaljena romska naselja i boljem informisanju o dešavanjima u okruženju.

Tokom istraživanja bilo je svega nekoliko navedenih konkretnih primjera učesnica o učešću u aktivnostima van škole i lokalne zajednice kojoj pripadaju. Ovakav aktivizam nailazi na odobravanja i ispitanice uglavnom smatraju da nikome u njihovoj zajednici ne smeta ako se neko angažuje dodatno i uključi u neki vid rada u zajednici.

Ono što učesnice iz Podgorice najviše zamjerale dosadašnjim akcijama i programima u Podgorici, na Koniku jeste kratkoročan karakter istih, mnoga obećanja i jako malo konkretnih akcija. Područno odjeljenje škole vide više kao bezbjedno mjesto za igru nego kao edukativnu ustanovu za mlade. Navode da se pravila koja važe za sve u oblasti obrazovanja ne poštuju iako ona postoje i trebalo bi ih poštovati. Takođe su navodili primjere ponašanja nekih profesora, koji bi im umjesto da ih podučavaju, davali loptu da se igraju napolju i tako izgube vrijeme. Smatraju da ih to danas košta teškog dolaženja do posla, činjenice da imaju neadekvatno znanje u odnosu na godine obrazovanja i da im stvara druge poteškoće.

Učesnice iz Berana su izrazile potrebu za češćim okupljanjem i praktičnim radom. One imaju dosta slobodnog vremena, a malo načina da ga ispune. Uglavnom su kod kuće, a kad izađu, grad im ne nudi previše sadržaja. Najzanimljivija akcija u njihovom gradu odnosila se prijedlog za osnivanje radionice za pravljenje rukotvorina, koje bi se kasnije aukcijski prodavale i omogućile prikupljanje sredstava za organizovanje manjeg izleta na more (mnoge učesnice nikad nisu obišle crnogorsko primorje).

Kako veći dio učesnica na fokus grupama nisu članice nijedne organizacije niti učesnice vanškolskih aktivnosti. One su izrazile želju da učestvuju u nekim aktivnostima koje bi bile dostupnije i za njih, kao što su programi dodatnog obrazovanja, rada na računaru, časovi stranih jezika, praktične nastave i sl.

Neke od djevojaka znaju da rade na računarima i rado bi svoje znanje prenijele svojim vršnjacima ukoliko bi za to imale priliku u prostorijama neke NVO.

6.2 Aktivizam kod muškaraca

Učesnici fokus grupa je većinu odgovora na ovo pitanje vezala za iskustva u nevladinom sektoru, tj. podršku i blagonaklonost od osoba koje su inicirale razne projekte a ne pripadaju njihovoj zajednici u van nastavnim aktivnostima ili raznim drugim oblastima aktivizma u lokalnoj zajednici.

Oni uglavnom smatraju da njihovo učešće u aktivnostima van škole i lokalne zajednice kojoj pripadaju osoba iz njihove zajednice gledaju blago-

nakolno ali da ne pomažu pretjerano, tačnije nisu zainteresovani da se uključe. Pomenuti su neki primjeri aktivizma kad je vađenje lične dokumentacije u pitanju, ili neke političke akcije pripadnika romske nacionalnosti.

Smatraju da su rijetki primjeri angažovanja pripadnika REA populacije u pomenutim akcijama. Kako i sami kažu, nedostaju im radne navike, čekaju kod kuće da dobiju ponude, bilo za posao bilo za neku vrstu akcije u zajednici.

Učesnici su većinom izjavili da njihovo učešće u aktivnostima osobe iz njihove zajednice ne gledaju blagonakolno i da ne pomažu pretjerano. Ovo su obrazložili nezainteresovanošću za javna okupljanja i aktivizam za korist zajednice. Svak u suštini brine o svojoj porodici i ne više od toga. Pomenuti su i slučajevi kad se negativno gleda na bilo koju akciju koja je drugačija od ustaljenih navika stanovništva iz ljubomore ili činjenice da su oni aktivni na neki način prepoznati kao oni koje rade protiv zajednice.

VII OBRAZOVANJE

Najveći broj učesnica fokus grupa u starosnoj dobi za školovanje pohađaju školu i smatraju da ih profesori poštuju i da se prema njima dobro ophode. Kažu :“ *Ima izuzetaka, ali oni su takvi i prema drugim učenicima.*“ Roditelji ne stimulišu pretjerano djevojke da završe školu i same su svjesne da neke njihove poznanice i zbog malih problema u porodici odustaju od obrazovanja i posvećuju se kućnim poslovima. One su za sada srećne što idu u školu. Smatraju da je razlog zbog koga roditelji ne dozvoljavaju djevojkama da idu u školu jeste strah da će tamo biti izložene iskušenjima da se ponašaju kako ne treba, da se druže sa osobama koje nisu dobre i da će ih one odvesti na krivi put. „Oni misle da mi idemo iza škole, a ne u školu“, rekla je jedna od ispitanica.

Škola je daleko od nekih udaljenijih romskih naselja, pa je i to jedan od razloga što mali broj djece ide u školu. Mišljenja su da se u posljednjih par godina situacija popravlja..

Romkinje smatraju da je nezaposlenost njihov veliki problem. Što zbog manjka kvalifikacija, što zbog zabrana od strane porodice, a dijelom i zbog vlastite inertnosti da nešto po pitanju samozapošljavanja urade.

Što se tiče mladića oni nemaju prepreke u obrazovanju u odnosu na stav zajednice ili tradicionalne vrijednosti ali napuštaju školovanje zbog ranih brakova i zapošljavanja da bi izdržavali porodice. Takođe, pohađanje raznih seminara i treninga pružilo im je prilike da se upoznaju, a onda i ostaju u kontaktu sa pripadnicima neromske nacionalnosti. Djevojke koje manje izlaze i svoje kretanje ograničavaju u okvirima svojih naselja, nemaju previše pozitivnih iskustava u druženju i komunikaciji sa neromkinjama. Jaz

između Roma i Egipćana i u ovom dijelu je spomenut kao problem u komunikaciji i druženju. Takođe je spomenuta distanca između Roma i Čergara, kao problem u komunikaciji i druženju. Roditelji čak zabranjuju ova druženja.

Preko polovine ispitanika/ica školskog uzrasta su bile dobro prihvaćene od svojih vršnjaka u školi i družili se sa njima, ali jedan broj učesnika/ca je imao negativna iskustva.

Učesnici koji su imali negativna iskustva većinom navode da se odbijanje u smislu druženja i komunikacije od strane vršnjaka koji nisu dio njihove zajednice dešava upravo od pripadnika drugih etniciteta koji žive u istoj sredini u Beranama,. Oni imaju svoje društvo, koje je nerijetko miješovito ali generalno doživljavaju izbjegavanje. Netrpeljivost među Romima i Egipćanima i ovdje je evidentna i često dolazi do svađa, tuča i prepirki. Učesnici znaju za primjere u drugim opštinama (Ulcinj npr.) gdje je druženje sa pripadnicima neromske populacije zabranjeno. Zanimljivo je da ovo mišljenje ne dijele učesnici iz Ulcinja koji smatraju da imaju odobre odnose sa većinskim stanovništvom, da odbijanja u smislu druženja i komunikacije ima ali ne u značajnoj mjeri.

VIII DISKRIMINACIJA

U toku rada sa fokus grupama učesnici/e su uglavnom imali afirmativne stavove i kada oni nisu predstavljali objektivnu situaciju, po pitanju neprijateljskog, agresivnog i diskriminativnog odnosa drugih prema pojedincima i REA populaciji kao zajednici imali su gotovo iste stavove. Mladi smatraju da u diskriminisani od strane države i da se nalaze u podređenom položaju u odnosu na druge građane Crne Gore. Kad su u pitanju međuljudski odnosi u svakodnevnom životu nema bitnijih komentara kad se govori o kršenju prava. Neravnopravnost se i ovog puta ogleda u odnosu države po pitanju prioriternih problema i rješenja kad je REA populacija u pitanju, složila se većina. Najvažnija pitanja koja su učesnici iznijeli bila su vezana za ličnu dokumentaciju i mogućnost zaposlenja.

Učesnici su izjavili da doživljavaju agresivnost u toku druženja i komunikacije od strane vršnjaka koji nisu dio njihove zajednice a žive u istoj sredini. Ove situacije se najčešće vezuju za ulicu. Tuče među pripadnicima romske i egipćanske populacije su češće nego bile koje druge. Nekada su tuče bezrazložne, nekada iz osvete a često i među kriminalnim grupama i zbog droge. Navedeni su i primjeri neadekvatnog ponašanja policije prema romskim mladićima.

Svi učesnici su se izjasnili da njihove porodice podržavaju u potpunosti druženje sa pripadnicima drugih zajednica koji nisu dio romske zajednice a žive u istoj sredini jer smatraju da tako treba, dok god je osoba o kojoj je riječ dobra

i poštena. Momci iz grupe su ponovili da je za djevojke (njihove, sestre, žene..) situacija nešto strožija i da u porodici doživljavaju zabrane kad je druženje sa pripadnicima drugim nacionalnosti u pitanju. Ovdje je pomenuto mirovno vijeće kao posredničko tijelo u spornim situacijama ukoliko do njih dođe.

Učesnice iz Podgorice su konstatovale da ponekad doživljavaju agresivnost u toku druženja i komunikacije od strane vršnjaka koji nisu dio njihove zajednice, a žive u istoj sredini. Najčešće se to dešava u dvorištu škole ili Kampu. Ipak i kada se tako nešto desi, one ne znaju kome to treba da prijave. To zapravo otvara pitanje o sistematskom praćenju ove problematike i validnosti podataka na ovu temu, kojima se raspolaže.

Svi učesnici su se izjasnili da njihova porodica podržava u potpunosti druženje sa pripadnicima drugih zajednica koji nisu dio romske zajednice a žive u istoj sredini jer smatraju da tako treba. „**Važno je**, ponavljaju oni, **da je neko dobar čovjek i da se ponaša fer i korektno.**“

Učesnice su izjavile da ne doživljavaju agresivnost u toku druženja i komunikacije od strane vršnjaka koji nisu dio njihove zajednice, a žive u istoj sredini.

Ipak bilo je i nekoliko djevojaka koje su rekle da u porodici doživljavaju zabrane kad je druženje sa pripadnicima drugim nacionalnosti u pitanju. Ostale članice grupe su takođe posvjedočile da u njihovom okruženju takvih primjera ima dosta.

Pripadnici/e REA populacije doživljavaju agresivnost i diskriminativno ponašanje u toku druženja i komunikacije od strane vršnjaka koji nisu dio njihove zajednice a žive u istoj sredini. Ove situacije se najčešće vezuju za ulicu, školsko dvorište pa čak i učionice. Navedeni su i primjeri neadekvatnog ponašanja profesora prema romski učenicima, ali i svi ostalim učenicima u školi. Osim toga tuče među pripadnicima romske i egipćanske populacije su češće nego bile koje druge. Navedeni su i primjeri neadekvatnog ponašanja policije prema romskim mladićima. Većina njih ne vjeruje u službe reda i mira.

Svi učesnici su se izjasnili da njihove porodice podržavaju u potpunosti druženje sa pripadnicima drugih zajednica koji nisu dio romske zajednice a žive u istoj sredini jer smatraju da tako treba. Mladići iz jedne od grupa su kazali da je za djevojke (njihove, sestre, žene..) situacija nešto strožija i da u porodici doživljavaju zabrane kad je druženje sa pripadnicima drugim nacionalnosti u pitanju.

VIII SLOBODNO VRIJEME

Ono što mlade pripadnike/ce REA populacije povezuje sa njihovim vršnjacima je: muzika koju slušaju, knjige- stripove- novine koje čitaju, sport kojim se bave i mjesta na koja izlaze.

Pripadnici REA populacije uglavnom žive u naseljima dalje od centra grada i potrebno i je više vremena da organizuju svoje izlaske. Smatraju da ima dosta aktivnosti u koje bi se mogli uključiti i to su: sportske aktivnosti za djevojke, dodatni časovi rada na računaru, časovi stranih jezika, osnivanje ženske plesne grupe, aktivnosti koje bi im omogućile prilike za putovanja, dodatni programi za mlade Romkinje koje nisu u obrazovnom sistemu.

Osim toga navedene su i sljedeće aktivnosti: učešće na dječijim festivalima, lokalne priredbe za dan škole, škola plesa, folklor, škola opismenjavanja, prekvalifikacije aktivnosti pravljenja i aukcijske prodaje rukotvorina i slično.

IX ZAKLJUČAK

U odnosu na mlade koji pripadaju drugim zajednicama mladi iz REA populacije su već samim svojim rođenjem u ovoj grupi u nepovoljnijem položaju. Ukoliko su njihovi roditelji državljani Crne Gore i imaju urednu dokumentaciju imaće minimalne uslove za socijalnu pomoć i mogućnost obrazovanja, naravno, u skladu sa stavovima njihovih roditelja. U tom smislu, ukoliko to njihovi roditelji odluče da se ne obrazuju oni će, i pored preduslova koje mnogi mladi ljude iz ove populacije nemaju, biti neobrazovani. Obzirom da državne institucije ne izvršavaju svoju zakonsku obavezu kontrole pohađanja osnovnog obrazovanja u odnosu na ovu populaciju i ne prisiljavaju zakonski (iako to mogu) roditelje da upišu djecu u školu, obrazovanje REA populacije zavisi od volje roditelja i aktivizma pripadnika ove populacije da se što više djece uključi u ovaj proces.

Druga prepreka na putu u društvenu uključenost mladih pripadnika ove grupe je ne/prihvaćenost i diskriminacija u školi i društvu, njihova rasna različitost jasno ih odvaja od grupe i čini metom napada i diskriminacije. Čak iako prevazaiđu sve prethodne prepreke mladi iz ove grupe suočiće se i sa diskriminacijom u odnosu na socijalni status. Njihov društveni obrazac proizišao iz zatvorene ili polu-zatvorene zajednice teško će biti kompatibilan sa obrascem njihovih vršnjaka koji žive u gradskoj sredini, sa kojima pohađaju iste škole. U tom smislu, njihovo uključivanje biće mnogo teže nego kod druge djece i moraće mnogo više prepreka da savladaju da bi postali dio grupe vršnjakinja sa kojima će provoditi slobodno vrijeme tokom školovanja i kasnije. U najvećem broju slučajeva pripadnici-e ove populacije unaprijed su ograničeni udaljenošću naselja u kojima žive i socijalnim uslovima života da bi mogli da regularno pohađaju vanškolske aktivnosti ili se bave sportom ili drugom organizovanom aktivnošću za mlade u nekoj sportskoj ili drugoj organizaciji.

Koliko su mladi pripadnici ove populacije isključeni govori i podatak Lokalnog akcionog plana za REA populaciju u Nikšiću u kome se kao cilj navodi **“uključivanje mladih sa smetnjama u razvoju pripadnika REA populacije u lokalni Centar za djecu sa smetnjama u razvoju”**⁴ iako bi obzirom na svoje zdravstveno stanje ova djeca morala biti uključena i već (kao i sva ostala djeca sa smetnjama u razvoju drugih etničkih pripadnosti) biti korisnici ovog centra.

Mladi REA populacije uglavnom pripadaju onoj grupi mladih koje NAPM⁵ naziva »nevidljivi mladi« - gdje se postavlja pitanje, kako doprijeti do mladih ljudi koji: ” »ne učestvuju«, koji nemaju mogućnosti, nije su uključeni ni u proces obrazovanja, ni u proces zapošljavanja (nije su prijavljeni na evidenciju nezaposlenih), ne nalaze se u službenim statistikama i kao takvi, suočavaju se sa rastućim brojem problema i rizika.”

⁴ Lokalni akcioni plan REA Nikšić

⁵ NACIONALNI AKCIONI PLAN ZA MLADE, 2006

U samom NAPM-u predviđa se *“podrška programima uključivanja mladih koji pripadaju ranjivim grupama”* te *”povećanje broja mladih Roma u programima opismenjavanja, obuke za sticanje prvog zanimanja i zapošljavanju*, što je i ostvareno kroz programe zavoda za zapošljavanje i Fonda za stipendiranje Roma ali ipak u nedovoljnoj mjeri u odnosu na stanje obrazovnih potreba u ovoj zajednici i nedovoljno u smislu povećanja stope zapošljavanja kod ove populacije.

Ono što je NAPM prepoznao kao ključne prepreke u ostvarivanju ciljeva plana akcije za mlade a kad je u pitanju konkretno svijest mladih ljudi, je sljedeće:

- nedostatak kulture ljudskih prava,
- nedostatak tradicije građanskog društva u Crnoj Gori,
- pasivan odnos prema preuzimanju obaveza i indiferentnost prema stanju zavisnosti,
- umanjen spektar prava na izbor kao posljedica ekonomskih i socijalnih ograničenja,
- nedostatak sredstava za implementaciju programa podizanja svijesti.

Svi ovi pokazatelji odnose se na problematiku uključivanja mladih u društvene tokove pa tako i na mlade REA populacije, a u dijelu *“umanjenja spektra prava na izbor kao posljedice ekonomskih i socijalnih ograničenja”* u većoj mjeri nego na druge mlade u Crnoj Gori.

Na kraju važno je istaći da *“da ne postoji kompaktna lista indikatora kojima bi se pratio sistem ljudskih prava i mjerio stepen implementacije obaveza”* niti sistematiziranog i organizovanog praćenja kršenja ljudskih prava u Crnoj Gori. Tako da možemo reći da je i sistem izvještavanja o stanju ljudskih prava u Crnoj Gori slabo razvijen kada se govori o tzv. zbirnim izvještajima⁶ i da kao takav ne omogućava praćenje uključenje ranjivih društvenih grupa, osobito grupa kod kojih prepoznajemo dvostruku ili višestruku diskriminaciju, te različite oblike isključenosti.

U nedostatku ovog mehanizma izvještaji i organizacija i institucija vlasti ne odražavaju u kvantitativnom smislu faktičko stanje, a samim tim, u nedostatku mjerljivosti se određenim društvenim pojavama daje prevelik ili premali značaj što onemogućava stvaranje kvalitetne slike o stanju poštovanja ljudskih prava, a osobito prava ranjivih grupa.

Shodno svemu navedenom državna administracija i nevladine organizacije treba da ulože mnogo više napora u rad na uključivanju mladih REA populacije u društvene tokove. Ipak, najveći teret u djelovanju u ovom pravcu je na samoj zajednici i aktivistima ove zajednice, da nađu načine da kroz svoje programe otvore put za prevazilaženje predrasuda i uključivanje mladih u društvene tokove te konačni izlazak iz getoizacije.

⁶ NAPM, 2006, 33

X PREPORUKE

- Formirati index indikatora za monitoring i mrežu organizacija koje će pratiti uključenost i diskriminaciju
- Razviti programe za podršku u učenju djeci REA populacije u vanškolskim terminima kroz volonterski rad starijih učenika i nevladinih organizacija
- Organizirati kampanje o različitostima sa mladima i za mlade i aktivno ih uključivati u process radi razbijanja stereotipa o REA populaciji
- Nastaviti sa radom na poboljšanu obrazovne strukture REA populacije i raditi programe funkcionalnog opismnjavanja i obrazovanja za zaposlenje u opštinama gdje se do sada ti programi nisu radili.
- Razviti programe za uključivanje djevojaka školskog uzrasta REA populacije u različite programe
- Koristiti programe nacionalnog plana za mlade i kroz isti uključiti što više pripadnika REA populacije
- U okviru lokalnih akcionih planova za Rome uključiti programe za mlade
- Pripremiti sveobuhvatni program obuke o pravima i izgradnje kapaciteta za romske NVO sa fokusom na mlade

XI BIBLIOGRAFIJA

1. Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka, 2009,ISSP
2. CEDEM, Etnička distanca 2007, www.cedem.co.me
3. Nacionalni akcioni plan za mlade, 2006
4. Nedjeljka Sindik,2009 Predrasude i stereotipi u izvještavanju o REA populaciji u crnogorskim medijima

XII UPITNIK

1. Da li smatrate da ste ravnopravni član društva u kome živite?
 - a) Da u potpunosti
 - b) Da djelimično
 - c) Ne dovoljno
 - d) Ne uopšte

2. Ako je odgovor DA tako smatram jer:
 - a) Jer sam prihvaćen u sredini u kojoj živim
 - b) Jer se osjećam uključeno u društvenu zajednicu kojoj pripadam (grad, država)
 - c) Osjećam se prihvaćeno gdje god se nalazim u svojoj zemlji

3. Ako je odgovor Ne tako smatram jer:
 - a) Nisam prihvaćen u sredini - gradu u kome živim van svoje etničke grupe
 - b) Jer se ne osjećam dijelom društvene zajednice kojoj pripadam (sredina u kojoj živim, grad, država)
 - c) Ne osjećam se u potpunosti prihvaćeno gdje god se nalazim u svojoj zemlji osim u grupi kojoj pripadam

4. Da li smatrate da vaše učešće u aktivnostima van škole i lokalne zajednice kojoj pripadate gleda blagonakolno od osoba van zajednice?
 - a) Da u potpunosti
 - b) Da djelimično
 - c) Ne dovoljno
 - d) Ne uopšte

5. Da li smatrate da vaše učešće u aktivnostima van škole i lokalne zajednice kojoj pripadate gleda blagonakolno od osoba iz vaše zajednice?
 - a) Da u potpunosti
 - b) Da djelimično
 - c) Ne dovoljno
 - d) Ne uopšte

6. Da li doživljavate odbijanje u smislu druženja i komunikacije od strane vaših vršnjaka koji nisu dio vaše zajednice a žive u vašoj sredini?
 - a) Da često
 - b) Da ponekad
 - c) Da rijetko
 - d) Ne uopšte

7. Da li doživljavate agresivnost u toku druženja i komunikacije od strane vaših vršnjaka koji nisu dio vaše zajednice a žive u vašoj sredini?

- e) Da često
- f) Da ponekad
- g) Da rijetko
- h) Ne uopšte

8. Da li vaša porodica podržava vaše druženje sa pripadnicima drugih zajednica koji nisu dio vaše zajednice a žive u vašoj sredini?

- a) Da u potpunosti jer tako smatraju da treba
- b) Da djelimično jer je to zato što nemamo drugog izbora
- c) Ne dovoljno jer smatraju da od toga nema koristi
- d) Ne uopšte jer smatraju da to izaziva probleme

9. Da li postoje neke aktivnosti u kojima učestvujete ili interesovanja koje dijelite sa pripadnicima drugih zajednica koji nisu dio vaše zajednice a žive u vašoj sredini?

Nabrojite :

- a) Muzika koju slušam
- b) Mjesta za izlazak
- c) Knjige- stripove-novine koje čitam
- d) Sport kojim se bavim
- e) Hobi (planinarenje i sl.)
- f) Angažovanje u raznim organizacijama

10. Šta biste voljeli da radite a što mislite da bi vas bolje uključilo u društvenu zajednicu u gradu u kome živite?